

MARUJA MALLO: A AVENTURA POLIÉDRICA

Concorren na vida e na obra de Maruja Mallo tanto o atezado desexo que caracterizou aos surrealistas de explorar as fontes do creativo, o inconsciente, o soño, a inspiración profunda da alma, coma o rigor matemático, constructivista da natureza, apoiada, nunha persoal percepción e re-creación das formas e o espacio.

Un e outro aspecto evolucionan, maduran e transfórmanse amalgamados pola súa impronta persoal, a súa independencia creadora singular e a actitude vital, inconformista, tan propia das mulleres intelectuais de entreguerras.

No seu traballo de busca constante para afianzar unha vangarda renovadora das anquilosantes estéticas academicistas, Maruja Mallo non renega do valor do debuxo, da forza das formas, do rigor do equilibrio e a composición, e para utilizar as súas propias palabras "o cadro preséntase coma unha síntese de coñecementos, unha expresión de ideas e unha confirmación de ideais".

Ata chegar á súa primeira exposición —reflexo do mundo popular e multicolor do Madrid dos anos 20, tratado con irreverencia burlona e rigor compositivo "a miña pintura anda sempre de acordo co que pasaba en España" diría anos despois —organizada por Ortega e Gasset nos Salóns da Revista de Occidente en 1928, Maruja Mallo vira transcorrer os primeiros 26 anos da súa vida entre a súa Galicia

natal, a súa afección ao debuxo alimentada en Asturias e os seus estudos na Academia de Belas Artes de San Fernando, onde ingresa no ano 22 e na que foi "a única señorita aprobada"¹.

A inquietude renovadora e versátil do seu temperamento ardoroso vincúlala a persoeiros do seu tempo —figuras importantes da xeración do 27— Alberti, co que intentará traballos comúns; Dalí, compañeiro de clases de debuxo e de descubrimento da realidade mística española; Bergamin e Pepe Bello; Buñuel, Moreno Villa, María Zambrano...

Con Dalí, Federico García Lorca e Margarita Manso, visita o Mosteiro de Silos —segundo ela mesma relata travestida de home— para coñecer os ritos litúrxicos gregorianos.

Participa coma un máis no grupo de "cofrades da perdiz" na Mítica Residencia de Estudiantes de Madrid, paseando, descifrando os segredos da noite, en busca da esencia da liberdade, a creación e a plenitude.

Quizabes nestas noites de poesía, plástica e palabras, Maruja Mallo desenvolve unha inmensa paixón pola escenografía e o teatro, sendo bolsreira no 1931 en París para se formar nas concepcións escenográficas.

Referíndose a esta paixón, escribe en 1937 "interésame a escenografía como creación e ciencia arquitectural... (.) un escenario que teña unha conciencia

harmónica no espacio, unha consonancia entre cada parte e o todo"².

A máis innovadora referencia artística do posmodernismo dos 80, xa latexa nas concepcións plásticas de Maruja Mallo neste campo. Hoxe afirmase que "todo o espacio pictórico leva a impronta do corpo", nesa liña as escenografías-pinturas da artista, utilizan o corpo coma presenza tamén de color e da materia que lle corresponde. Faise referencial a idea de Paul Klee "o movemento previo en nosoutros, o movemento activo, operante *orientado cara a obra* e por último a comunicación cos demais do movemento consignado na obra".

En París, Picasso, Jean Cassou —que gaba "a súa exuberancia creadora, a súa invención lírica, a súa multitude de maneiras de presentar o mundo, unha delicadeza deliciosa e orixinal, todo en brancos, negros, grises e ocres, deses grises inimitables..."

André Bréton —que adquire o seu cadro "espantapájaros" testemuña do cambio radical da súa forma de pintar— e que a afirma na liña surrealista non é alieo aos seus novos conceptos plásticos que vai transformando á súa peculiar maneira de ver o mundo, ategado de personaxes diferentes, de atmósferas máxicas ou terribles, que medraron ao lume dos temores infantís, da percepción do ben e do mal, de sensacións cinéticas producidas polo tempo e a perfección

matemática dos mecanismos que nos dirixen.

"Todo o meu momento surrealista foi a acusación consciente da sepultura do lixo que nos rodeaba, que descarguei na miña plástica daquela hora e titulei 'Cloacas e Campanarios'".

Non será un elemento alleo a esta nova postura plástica, os aires desesperanzados que cruzan Europa, a subida do nacismo, as dictaduras europeas...

A Galería Pierre organiza a exposición en París da súa serie "Cloacas e Campanarios", dezaseis cadros que xorden dos arrabaldos e as aforas de Madrid e onde "a presenza do home existe coma sinal de destrucción".

Regis Debray diría moitos anos despois que "ver é retirarse do visto, tomar distancia, abstraerse". Nas obras da serie Cloacas e Campanarios subxace a distancia mental ante a sensación "era o derrocamento dos templos, a destrucción das cloacas establecidas, a agonía da superstición, a hecatombe dos lixos que rodan cara os sumidoiros".

A súa volta de París inicia unha nova serie que titulará "Arquitecturas minerales y vegetales" onde pon de manifesto a súa gran "preocupación pola orde interna da natureza" e onde a abstracción e o surrealismo influéncianse mutuamente para reafirmar a valoración autónoma de cada unha das súas obras³.

O espertar intelectual que supuxo o advenemento da República, trae a España aspectos vangardistas que resultarán tan efémeros coma o propio sistema político.

A relación dos pintores cataláns con París —centro indiscutible da pintura española deses anos— fai que Cataluña sexa a primeira en incorporar e mostrar en público as técnicas propias desa vangarda, onde os "papiers-collés" van afianzarse coma novos métodos e técnicas expresivas. Picasso —iniciador do collage—, Miró, Gris, Torres García, desempeñan un importante papel no arraigo desta nova linguaxe plástica.

Maruja Mallo, espírito inqueda por excelencia, non quedará á marxe destes novos camiños da arte que, impulsados polos "Amics de l'art nou" (ADLAN) traballan convencidos do significativo da vangarda, primeiro en Barcelona e posteriormente en Madrid, cidade que conta xa con pequenos grupos de "iniciados" coma Alfonso Buñuel, Benjamín Palencia, Pepe Caballero, Moreno Villa, Dalí, que acompañan a aventura de Maruja Mallo nesta nova busca na que o surrealismo e o cubismo se combinan gracias á técnica do collage e ao ensaio dos novos materiais incorporados ao cadro.

É a época dos postulados da "Escuela de Vallecas", do seu labor pedagóxico no instituto de Arévalo, no Instituto Escola de Madrid, da Escola de Cerámica, da súa amizade

TEMAS VARIOS

con Pablo Neruda —instalado en Madrid— da súa participación no "grupo Constructivo", na exposición Lóxico-fobista; da preparación escenográfica dunha ópera —que non chegou a se estrear— e da exposición organizada por ADLAN en Madrid en maio de 1936, na que figuran obras onde se "percibe a conciencia especial de transpasar os límites do cadro e das minorías".

"O popular, decisivo para o entendemento dun Benjamín Palencia e un Alberto, está tamén representado en Maruja Mallo por palla, xuncos, virutas, esparto, terra, area, la e arpilleira, formando elementos decorativos ou figuras na súa "plástica escenográfica"⁴.

A guerra civil sorpréndea en Galicia, traballando nas Misións pedagóxicas. Logra saír de Vigo, vía Lisboa, rumbo a Bos Aires, axudada por outra importante muller da época, a poeta Gabriela Mistral, embaixadora de Chile en Portugal.

Inicia a diáspora americana, que culminará en 1961, cando decide reencontrarse con España.

En Bos Aires e Montevideo inicia a súa nova vida dictando conferencias, traballando cunha nova serie —xa iniciada en Galicia— co seu cadro Arquitectura humana.

Desde Bos Aires participa no último alento republicano, publica en La Vanguardia de Barcelona unha serie de artigos sobre a realidade de Galicia na guerra civil (1938) e realiza a escenografía para

a "Cantata en la tumba de Federico García Lorca", representada pola compañía de dona Margarita Xirgu en Bos Aires.

Dicta as súas conferencias en Chile, viaxa a Montevideo, ten trato, máis é recoñecida polos intelectuais da época: Victoria Ocampo, Oliverio Girondo, Julio E. Payro, Julio Ortía de Zarate, Ramón Gómez de la Serna, Luís Seoane —españóis exiliados—. Córdoba Iturburu di da súa obra "Unha intelixencia á caza da harmonía". Visita con Pablo Neruda a illa de Pascua, con Isabel Allende percorre o litoral chileno do Pacífico, viaxa a Brasil.

No ano 1947 visita Nova Iorque, gañando un ano máis tarde o Primeiro Premio da XXII Exposición de Nova Iorque. Publica dous libros en Bos Aires.

En definitiva descobre, percorre e empápase dos mil e un perfís diversos que adopta América, repercutindo estes na súa obra, tanto a natureza exuberante, grandiosa e rica, coma a variedade étnica racial. As naturezas vivas e as Cabezas de muller, os retratos bidimensionais —que son segundo Ana Vázquez de Parga "a última tentativa de gran pintura en Maruja Mallo"— son testemuños desas vivencias.

O ano 1950 encóntraa expoñendo en París. Nesta mostra as súas obras expresan o contido da súa época, da súa vida atribulada e plena, pero tamén o seu hermetismo visible en claves e resortes tan íntimos e ocultos

como dificilmente desentrañables.

A turbulenta época dos 50 en Bos Aires co seu axitado momento político non consegue relegar a Maruja Mallo do candeiro da plástica, pero inúndana dunha grande melancolía por España. Regresa en 1961 a unha España que se debatía entre a arte oficialista do franquismo "privaba un seudoclasicismo supostamente imperial, o academicismo máis rixido e estéril" coa avangarda ausente ou silenciada⁵, na que figuras da talla de Tapiés, Guinovart, Cuixart, Lucio Muñoz, Rivera, Genoves... imponen e marcan novos conceptos de arte. Comezan a se producir transformacións importantes, é a época da loita contra o réxime que asoma a calquera actividade cultural.

O "pop-art", o "Op-art", o informalismo, todas as novas tendencias traballan nun senso diametralmente oposto aos criterios surrealistas. neste ambiente, Maruja Mallo na súa última serie "Moradores del vacío" reflecte as súas inquedanzas polo mundo estelar, o cósmico, o espacio infinito e mesmo o esotérico.

No ano 1977 —xa morto Franco— organiza unha exposición antolóxica en Madrid, e tres anos máis tarde élle concedida polo Ministerio de Cultura a Medalla de Ouro de Belas Artes.

Desde ese ano está internada nunha residencia en Madrid onde aínda pasa os seus días.

A Medalla de Ouro da Comunidade de Madrid en 1990 e a de Ouro da Xunta de Galicia en 1991 son os seus últimos galardóns.

O Centro de Arte Contemporáneo de Galicia artella en 1993 unha antoloxía da súa obra, editando un importante catálogo —referencia indispensable para confeccionar esta reseña— no que aparecen as claves para entender tanto a traxectoria vital da muller coma a obra da artista.

Ana Vázquez de Parga no catálogo editado pola Galería Guillermo de Osma e a Fundación Cultural Banesto en 1992 di sobre ela "Porque ela mesma é auténtico surrealismo: incoherentemente lóxica, transgresora de todas as ordes, irreverente, primeira "sinsombreirista" feminina no Madrid formalista dos anos 20, señorita de provincias libertaria e independente, admirada de poetas, porque ela é pura poesía do absurdo". Por iso, e quizais por ser muller nun mundo de homes é polo que hoxe non poderíamos ter calado fronte á aventura poliédrica dunha muller inimitable. ▲

Trad. Marga Rodríguez Marcuño

NOTAS

1. María Escribano *Catálogo Expo Santiago*. 1993.
2. *Catálogo Expo Santiago*, 1993.
3. Juan Pérez de Ayala *Catálogo Expo-Santiago*. 1993.
4. H. Wescher. *Historia del Collage*. Ed. G. Gili. Barça. 1976.
5. H. Wescher. *Historia del Collage*.